

## علمی ترویجی

# شناخت‌شناسی نقش عملیات روانی در بخش جمعیتی جمهوری اسلامی ایران

علیرضا زمانیان<sup>۱</sup> و سید داود فاطمی<sup>۲</sup>

### چکیده

عملیات روانی امروزه توسط بسیاری از کشورها به عنوان ابزاری محوری برای دستیابی به اهداف سیاست خارجی مورد استفاده قرار می‌گیرد. از نظر تاریخی نیز سابقه اعمال عملیات روانی به گذشته‌های خیلی دور باز می‌گردد. کارکرد عملیات روانی در عرصه‌های گوناگون و جهت تامین منافع و تضعیف منابع قدرت رقیب همواره مدنظر می‌باشد، از سوی دیگر مولفه جمعیت یکی از مهمترین منابع قدرت ملی در نظام بین‌الملل است. به نظر می‌رسد در دهه‌های اخیر، باتوجه به جهانی سازی، گسترش ابعاد مختلف عملیات روانی علیه جمهوری اسلامی ایران و ظاهرشدن آثار تهدیدات جمعیتی همچون کاهش نرخ باروری کمتر از سطح جانشینی و افزایش سالخوردگی، عملیات روانی، حوزه جمعیت در کشور را تحت تاثیر خود قرار داده است، بنابراین، با توجه به تهدیدات پیش گفته، ماهیت و اهداف عملیات روانی که تغییر در اذهان و باورهاست و پدیدار شدن آثار این تغییرات در رفتار و سبک زندگی جامعه ما، هدف پژوهش حاضر تبیین شناخت عملیات روانی در حوزه جمعیت در جمهوری اسلامی ایران است. سوالی که مطرح می‌شود، این است که نقش عملیات روانی در حوزه جمعیت جمهوری اسلامی ایران چیست؟ پژوهش حاضر نظر از نقطه نظر راهبرد تحقیقاتی آمیخته است. جامعه آماری پژوهش حاضر متشکل از خبرگان در حوزه عملیات روانی و جمعیت است. برای دستیابی به پاسخ سوال اصلی جمع آوری اطلاعات از طریق روش کتابخانه‌ای، مصاحبه و توزیع پرسشنامه (پنل خبرگی) استفاده شده است. نتایج پژوهش از طریق تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار تحلیلی SPSS به ما نشان می‌دهد، عملیات روانی بر مولفه جمعیت در جمهوری اسلامی ایران تاثیر گذار بوده است. در پایان، این پژوهش با انجام آزمون فریدمن و تحلیل پاسخ خبرگان نشان می‌دهد، افزایش سواد رسانه‌ای برای مقابله با عملیات روانی دشمن از اهمیتی راهبردی برخوردار است.

**واژگان کلیدی:** عملیات روانی، جمعیت، امنیت ملی، قدرت، سواد رسانه‌ای

---

۱- کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل - دیپلماسی کنترل تسلیحات، دانشکده مدیریت و مهندسی صنایع، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران (نویسنده مسئول).  
۲- دانشجوی دکتری مطالعات امنیت ملی، دانشکده امنیت ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. [Politics1648@gmail.com](mailto:Politics1648@gmail.com)  
[Sdfatemi95@gmail.com](mailto:Sdfatemi95@gmail.com)

## مقدمه

مطالعات و پژوهش‌ها بیانگر این است که مشخصه اصلی دوره جدید تحولات جمعیتی (در کشور ما) نه تنها افزایش رشد سالانه جمعیت نیست، بلکه کاهش مداوم و مستمر باروری کمتر از حد جانشینی است. این موضوع به منفی شدن رشد سالانه جمعیت در آینده و بروز مسائل مهم و نوظهور جمعیتی منجر خواهد شد (مشفق، ۱۳۹۱: ۷۸). در یک تقسیم‌بندی کلی، منابع قدرت ملی برای هر واحد سیاسی در سطح نظام بین‌الملل شامل دو قسمت مادی و غیر مادی می‌شود. جمعیت به عنوان مولفه‌ای محسوب می‌شود که در زمره منابع قدرت مادی تلقی می‌شود. اهمیت مولفه جمعیت تا بدان جاست که یکی از عناصر تشکیل دهنده هر دولت و کشوری نیز محسوب می‌شود (عالم، ۱۳۹۲: ۸۹ - قوام، ۱۳۹۴: ۱۲۰). کشوری که از یک جمعیت گسترده برخوردار باشد، به دنبال آن از یک قدرت صنعتی و نظامی گسترده‌ای نیز برخوردار است و در نتیجه دارای قدرت چانه‌زنی بیشتری در تحولات سیاست بین‌الملل است. به عنوان مثال، امروز در کنار مجموعه عوامل مختلفی که منجر به افزایش قدرت جمهوری خلق چین شده است، جمعیت نقش مهم و تعیین کننده‌ای داشته است. نکته دیگری که در خصوص مولفه جمعیت باید مورد توجه قرار گیرد، این است که جمعیت زمانی دارای اثرگذاری است که جمعیتی کیفی باشد. جمعیتی که صرفاً از بعد کمی گسترش یافته باشد و از نظر کیفی دارای پتانسیل و ویژگی‌های راهبردی نباشد، نه تنها منجر به افزایش قدرت نمی‌شود، بلکه به نوعی تضعیف کننده امنیت ملی نیز تلقی می‌شود. جمعیت متخصص از نظر کیفی دارای مهارت است. جمعیت با مهارت منجر به افزایش خلاقیت می‌شود و جمعیت خلاق منجر به افزایش قدرت اقتصادی می‌شود. بنابر برخی آمار موجود رسمی، یکی از مشکلاتی که جمهوری اسلامی ایران در دهه‌های آینده با آن مواجه خواهد بود، مسئله کاهش نرخ باروری کمتر از سطح جانشینی و سالخوردگی جمعیت است. علت بروز چنین مسئله‌ای می‌تواند دلایل متعدد و متنوعی از قبیل سیاست‌گذاری اشتباه، عدم برنامه‌ریزی و آینده‌پژوهی دقیق نسبت به آینده توسط سیاست‌گذاران و دلایل مختلف فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، و ... داشته باشد. از سوی دیگر با توجه به توسعه عملیات روانی توسط دشمن علیه انقلاب اسلامی، به نظر می‌رسد یکی از دلایل تهدیدات جمعیتی در دهه‌های اخیر و به تبع آن، کاهش رشد جمعیت در آینده نزدیک، عملیات روانی و ذهنی از سوی دشمنان در راستای تضعیف امنیت فرهنگی، نهاد خانواده و نهایتاً امنیت ملی بوده است. عملیات روانی مجموعه اقداماتی است که هدف آن تغییر اذهان و ادراکات جامعه هدف است، که در بستر پیشرفت گسترده فناوری‌های ارتباطی روبه توسعه و پیشرفت است. با توجه به اینکه نظام جمهوری اسلامی ایران مورد تهاجم رسانه‌ای بیگانگان است، در این پژوهش با طرح این سوال اصلی که نقش عملیات روانی در بخش جمعیتی جمهوری اسلامی ایران چیست؟ ما به دنبال بررسی نقش عملیات روانی دشمن بر بخش جمعیتی جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهکارهایی برای مقابله با آن هستیم.

### بیان مسئله

جمعیت یکی از منابع مهم قدرت ملی محسوب می‌شود. با توجه به رابطه‌ای که بین جمعیت و امنیت وجود دارد، نقص در کمیت و کیفیت جمعیت موجب تهدید امنیت ملی است. به عبارت دیگر، و به طور کلی تهدیدات موثر جمعیتی بر امنیت ملی، مرتبط با عواملی همچون، کاهش یا افزایش، تغییرات جنسی، شکاف نسلی، توسعه حاشیه‌نشینی، مهاجرت و تغییرات جمعیتی می‌شود. همزمان با برخی کشورها، از یکی دو دهه گذشته، جمهوری اسلامی ایران نیز به صورت جدی با مسائل و مشکلات جمعیتی مواجه شده است. مطابق برخی از آمارهای موجود، نرخ باروری در کشور، حدود ۱/۷ فرزند به ازای هر زن اعلام شده است. این در حالی است که براساس نظر بسیاری از متخصصین این عدد حداقل باید حدود ۲/۲ فرزند به ازای هر زن باشد. از این رو است که رهبر معظم انقلاب هم در چند سال اخیر به صورت مستمر در خصوص موضوع جمعیت کشور، هشدارها و دغدغه‌هایی را خطاب به مسئولین و مردم بیان فرموده‌اند: «یکی از خطراتی که وقتی انسان درست به عمق آن فکر می‌کند، این مسئله جمعیت است. مسئله جمعیت را جدی بگیرید؛ جمعیت جوان کشور دارد کاهش پیدا می‌کند. یک جایی خواهیم رسید که دیگر قابل علاج نیست؛ مسئله جمعیت از آن مسائلی نیست که حالا بگوییم ده سال دیگر فکر می‌کنیم؛ نه اگر چند سال بگذرد، وقتی نسل‌ها پیر شدند، دیگر قابل علاج نیست» (مقام معظم رهبری، ۹۲/۹/۱۹). بر این اساس، در حوزه جمعیت، جمهوری اسلامی با دو آسیب جدی و مهم کاهش نرخ باروری کمتر از سطح جانشینی و افزایش سالخوردگی روبرو است و چنانچه، سیاست‌گذاری دقیق و صحیحی در جهت شناخت عوامل کاهش نرخ باروری و راهکارهای افزایش جمعیت صورت نپذیرد، در آینده نزدیک شاهد کاهش رشد جمعیت، افزایش تعداد سالخوردگان و مواجهه کشور با پیامدهای جبران ناپذیر امنیتی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خواهیم بود. یکی از راهکارهای مناسب مقابله با کاهش رشد جمعیت و افزایش سالخوردگی، شناخت عوامل موثر در ایجاد و تلاش برای رفع آن می‌باشد. لذا به نظر می‌رسد، از یک سو با توجه به گسترش جهانی سازی، تشدید و توسعه عملیات روانی دشمن در ابعاد مختلف علیه انقلاب اسلامی، تغییر رفتارها، باورها و کلاس سبک زندگی جامعه، و از سوی دیگر، توسعه فناوری‌ها و ارتباطات رسانه‌ای، عملیات روانی دشمن، در کنار سایر عوامل، در بروز تهدیدات فعلی جمعیتی موثر بوده است. بنابراین دغدغه اصلی نگارندگان با توجه به اهمیت مسئله جمعیت در باب تامین امنیت ملی و تهدیدات ناشی از کاهش نرخ باروری کمتر از سطح جانشینی، متمرکز بر بررسی نقش عملیات روانی در حوزه جمعیت می‌باشد.

### اهمیت و ضرورت

#### الف - اهمیت

عملیات روانی دشمن در حوزه جمعیت کمتر مورد توجه محافل دانشگاهی و پژوهشی قرار گرفته است. این در حالی است که جمهوری اسلامی ایران در چند دهه اخیر به طور گسترده

در معرض عملیات روانی دشمن در حوزه‌های مختلف قرار داشته است. لذا باتوجه به توسعه عملیات روانی و وجود چالش‌های جمعیتی در کشور، انجام پژوهش در زمینه نقش عملیات روانی بر جمعیت اهمیت دارد. از جنبه نظری هم، با توجه به ضعف پژوهش مطلوب در این زمینه و کامل نبودن تحقیقات انجام شده، نیاز به توسعه دانش پیرامون نقش عملیات روانی در حوزه جمعیت مد نظر این تحقیق می‌باشد. از جنبه کاربردی نیز نتایج حاصله ضمن خنثی سازی عملیات روانی دشمن، به سیاست‌گذاری دقیق در راستای افزایش رشد جمعیت کمک می‌نماید. بنابراین اهمیت این پژوهش به شرح ذیل است:

- ۱- شناسایی راهکارهای عملیات روانی دشمن در راستای کاهش رشد جمعیت؛
- ۲- حساس نمودن مسئولین نسبت به اقدامات عملیات روانی دشمن در بخش جمعیت؛
- ۳- شناخت ابزارها و تکنیک‌های عملیات روانی در بخش جمعیت؛
- ۴- ارائه راهکارهای مقابله‌ای و کاهش تاثیرگذاری عملیات روانی دشمن در حوزه جمعیت.

#### ب - ضرورت

با توجه به تشدید عملیات روانی در حوزه‌های مختلف علیه جمهوری اسلامی ایران، به سبب فناوری‌های جدید و شبکه‌های اجتماعی و اثرگذاری در جامعه، در صورت موثر بودن عملیات روانی بر کاهش رشد جمعیت، عدم انجام پژوهش در این زمینه، عدم مقابله مناسب را موجب خواهد شد. اذهان، رفتار، باور و ارزش‌های خانواده‌ها و جوانان بیشتری نسبت به تشکیل خانواده، ازدواج و ازدیاد نسل، منفی گشته و چالش‌ها و تهدیدات جمعیتی به ویژه کاهش بیشتر رشد جمعیت، قدرت ملی و امنیت ملی را به دنبال داشته باشد. بنابراین ضرورت انجام این پژوهش به شرح زیر است:

- ۱- عدم شناخت این حوزه باعث تاثیرگذاری عملیات روانی بر کاهش رشد جمعیت کشور و عدم اقدام به موقع برای مقابله با آن می‌شود؛
- ۲- نبود راهکارهای مقابله با عملیات روانی دشمن، زمینه تاثیرپذیری از ایده‌های فمینیستی شده و در نتیجه امنیت آتی کشور با نبود جمعیت کافی تحت تاثیر قرار می‌گیرد؛
- ۳- عدم برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری دقیق جهت مقابله با عملیات روانی دشمن در حوزه جمعیت؛

#### هدف پژوهش

هدف اصلی

تبیین شناخت عملیات روانی دشمن در بخش جمعیتی جمهوری اسلامی ایران

#### سوال اصلی

نقش عملیات روانی در بخش جمعیتی جمهوری اسلامی ایران چیست؟

### پیشینه پژوهش

باتوجه به بررسی‌های به عمل آمده، پیرامون، موضوع این پژوهش نقش عملیات روانی در حوزه جمعیت، تاکنون به صورت ویژه و خاص تحقیقی انجام نپذیرفته است. اما برخی دیگر از پژوهش‌های انجام شده به متغیرهای این پژوهش (جمعیت و عملیات روانی) نزدیک و مرتبط هستند. لذا در ادامه، مقالات مرتبط به عنوان پیشینه مورد بهره‌برداری قرار گرفته است، و به شرح زیر ارائه می‌شود:

۱. (نیک جهان، ۱۳۹۸) در پژوهشی با «موضوع جایگاه فرزندآوری در برنامه‌های شبکه ماهواره‌ای «من و تو»» به این نتیجه می‌رسد که: ترویج دیدگاه‌های فمینیستی و فردگرایی، چهره‌پردازی و نمایش زندگی اعیانی، ایجاد گرایش به تجملات و ظواهر در برخی برنامه‌ها و فیلم‌های تلویزیونی، ایجاد نیازهای کاذب و تبلیغ مصرف‌گرایی به‌همراه دگرگونی‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و چشم و هم چشمی‌ها و تبدیل کردن ضد ارزش‌ها به ارزش‌های جدید جامعه در رسانه‌ها، علاوه بر اینکه با بافت اجتماعی قشرهای مختلف و به‌ویژه قشرهای آسیب‌پذیر جامعه سازگاری ندارد، فشار بیشتری را بر آنان وارد می‌آورد و آنها را از فرزندآوری، دلزده و مأیوس می‌کند. دراین پژوهش مهمترین راهبردهای مقابله‌ای توسط رسانه ملی، گفتمان‌سازی در زمینه ضرورت افزایش زادوولد، ایجاد زمینه‌های لازم برای تحکیم خانواده‌ها، افشای طرح‌های نظام سلطه برای کاهش جمعیت جهان و ایجاد حساسیت عمومی درباره بحران‌ها و آسیب‌های ناشی از کاهش جمعیت بر شمرده شده است.

۲. (فرخیان و عارفیان، ۱۳۹۴) در پژوهشی با موضوع «بررسی و تبیین موانع افزایش جمعیت با تاکید بر آموزه‌های اسلام» معتقدند: رواج دیدگاه‌های فمینیستی، کاهش تمایل به فرزندآوری و در نتیجه کاهش رشد جمعیت در جوامع اسلامی را بدنبال داشته است. نقش رسانه‌های دیداری، شنیداری و نوشتاری در تهاجم فرهنگی و القای سیاست‌های کنترل موالید در جوامع اسلامی کاملاً روشن است. تقویت باورهای دینی، و التزام به ارزش‌های اسلامی و انسانی در امر خانواده و همچنین تسهیل شرایط ازدواج جوانان و حتی تعدد زوجات توسط کسانی که توانایی رعایت دستورات اسلامی را در این رابطه دارند، از جمله راهکارها برای جلوگیری از این آسیب‌ها هست.

۳. (عرب، ۱۳۹۵) در پژوهشی با موضوع «نقش جمعیت و سیاست‌های جمعیتی در استحکام ساخت درونی قدرت نظام جمهوری اسلامی ایران» معتقد است: از جمله عواملی که دراین کاهش باروری نقش بسزایی داشته‌اند، می‌توان به عوامل درون‌زا مانند رشد شهرنشینی، افزایش میزان سواد و تحصیلات عالی (به ویژه نزد زنان)، افزایش میزان اشتغال زنان و تغییر نگرش در بعد خانوار متأثر از مدرنیزاسیون و متأثر از رسانه‌های بیگانه اشاره کرد؛ اما عوامل برونزایی که معمولاً توسط سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی مستقیم یا غیرمستقیم بیشترین تأثیر را در این کاهش باروری دارد، اعمال سیاست‌های جمعیتی است که از نهادها و

سازمان‌های جهانی نظیر سازمان ملل، بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول بر ایران اعمال شده است.

۴. (علی‌ئی، ۱۳۹۴) در پژوهشی با موضوع «دیباچه‌ای بر ابعاد سیاسی تغییرات جمعیتی» معتقد است: در مورد ایران و کشورهای مختلف، از روش‌هایی از جمله، اعمال سیاست‌های جمعیتی متناسب با شرایط و اقتضانات زمانی و مکانی، نظام سیاسی و ارزشی کشورها و مجموعه‌ای از متغیرها و عوامل، از روش سخت، نرم و هوشمند استفاده شده است؛ از جمله: تبدیل کشورهای پرجمعیت به کم جمعیت و تجزیه آنها، اعمال نفوذ مستقیم بر مدیران و رهبران سیاسی کشورها، سیطره علمی و مرجع سازی علمی، تمرکز خاص بر اشتغال و تحصیل زنان، کمک‌های مالی و ارائه خدمات مرتبط، تهاجم فرهنگی، تغییر ارزش‌های جوامع و سبک زندگی آنها، به ویژه در کشورهای مسلمان. برخی مولفه‌های این فرهنگ عبارت است از: تاکید بر اهمیت منافع مادی و حاکمیت اقتصاد بر برنامه‌ریزی‌های اجتماعی، تاکید بر اهمیت منافع فردی بر خانوادگی و اجتماعی، گسترش سیطره فردگرایی و لذت طلبی، استفاده ابزاری از بهداشت و سلامت مادر و فرزند، پیوند دادن رفاه بیشتر با فرزند کمتر، پیوند دادن مشکلات اقتصادی و اجتماعی به جمعیت و فضا سازی رسانه‌ای.

۵. (خرمشاد و همکاران، ۱۳۹۸) در پژوهشی که با عنوان «متغیرهای جمعیتی موثر در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» معتقدند؛ علیرغم اینکه رابطه جمعیت و امنیت ملی یک رابطه دوسویه و متقابل می‌باشد؛ اما تغییرات جمعیتی نقش بسیار مؤثرتری در مسائل امنیتی دارد. تغییرات جمعیتی با تأثیرگذاری بر مسائل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشورها، تأثیر تعیین کننده‌ای بر امنیت ملی دارد. جمعیت از منظر کمی و کیفی در کلیه مؤلفه‌های امنیت ملی جوامع مؤثر است. الگوی تراکم و توزیع جغرافیایی جمعیت، ترکیب سنی و ساختار جمعیتی، نسبت قومیتی و مذهبی در شهرهای مختلف، مرز نشینی و مرکز نشینی، مهاجرت‌های داخلی و خارجی، از جمله مقولاتی است که مفاهیم راهبردی جمعیت و امنیت ملی را به یکدیگر گره زده است. در این پژوهش مشخص گردید در حوزه متغیرهای کمی: رشد جمعیت، ترکیب دینی و مذهبی جمعیت و ترکیب قومی و زبانی جمعیت، به ترتیب بیشترین امتیاز و در متغیرهای کیفی: تغییرات جمعیتی در حوزه نخبگان، بصیرت و ارزش‌های فرهنگی جمعیت، به ترتیب بیشترین تأثیر را بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران داشته است.

در مقام جمع‌بندی پیشینه‌ها قابل ذکر است که از نکات مشترک این پژوهش و پیشینه‌های مطرح شده تاکید بر بهره‌برداری شدید دشمن از ابزار رسانه، به عنوان ابزار اصلی عملیات روانی، جهت تأثیرگذاری بر جامعه هدف در جمهوری اسلامی ایران و به منظور جلوگیری از افزایش جمعیت می‌باشد و نیز اذعان بر توسعه کمی و کیفی رسانه‌های دیداری و شنیداری جهت مقابله موثر با اقدامات دشمن در این حوزه می‌باشد. از نکات افتراق این تحقیق و پژوهش‌های اشاره شده نیز می‌توان، به بررسی تغییرات و سیاست‌های جمعیتی و تأثیر آن بر امنیت ملی و ساخت

درونی قدرت اشاره کرد. از نظر جدید بودن، این پژوهش با توجه به تهدیدات جمعیتی و نقش احتمالی عملیات روانی در آن، متمرکز بر نقش عملیات روانی در حوزه جمعیت و بررسی راهکارهای مقابله با عملیات روانی در این حوزه و کمک به سیاست‌گذاری در جهت افزایش رشد جمعیت می‌باشد.

#### ۱. مبانی نظری پژوهش

هژمونی اصطلاحی است که آنتونیو گرامشی<sup>۱</sup>، متفکر چپ ایتالیایی، آن را برای سلطه نه تنها ایدئولوژیک که سلطه سیاسی، اقتصادی و مهمتر از همه فرهنگی، به کار برده است؛ گفتمانی که از طریق تمام ابزارها و دستگاه‌های قدرت، از انواع رسانه گرفته تا نهادهای اجتماعی و مذهبی و فرهنگی، به عنوان گفتمان مسلط تلقی و پذیرفته می‌شود. هژمونی به جای سرکوب، افراد را از طریق اجماع، به قدرت حاکم پیوند می‌دهد، قدرتی که به جای اینکه وسیعاً سرکوبگر و از خودبیگانه بروز کرده، تلقی شود، به صورت شعور مشترک کل نظم اجتماعی درآمده و ظاهر شده است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۱۲۳). هژمونی در اینجا، بیشتر نه به معنی قدرت سیاسی یا اقتصادی که قدرت معنوی و فرهنگی در نظر گرفته می‌شود. قدرتی که موجب می‌شود در کشورهای ضعیف‌تر، چنین هژمونی و تسلطی، حقیقتی مسلم فرض شده و به نوعی عدم باور به خویش منجر شود. این هژمونی با درونی کردن موانع و بازدارنده‌های فرهنگی که به هر حال پذیرای این سلطه است، به شکل نوعی بردگی و استثمار فکری و تابع خواست هژمونی قدرت، ظهور و بروز می‌یابد. بردگی خود خواسته، ناشی از پذیرش هژمونی از نظر زیگموند فروید<sup>۲</sup>، قانونی را درونی و بر مردان و زنان حاکم و مسلط می‌کند. در شرایط نابرابری فاحش، می‌توان درونی کردن موانع و بازدارنده‌های فرهنگی را در میان مردم سرکوفته، انتظار داشت. فروید می‌نویسد: طبقات سرکوفته می‌توانند به لحاظ عاطفی با سرورانشان پیوند یابند و با وجود دشمنی ایشان با آنها، ممکن است در آنها به چشم آرمان‌های خود بنگرند و این از نگاه روانی، یکی از رازهای استحکام سلطه سیاسی است. طبق این تعریف فروید، در واقع یکی از ابزارهای اعمال هژمونی فرهنگی، پذیرش آن از جانب افراد آن جامعه است و آن را به مثابه حقیقت جانب افراد آن جامعه است و آن را به مثابه حقیقتی بدیهی پذیرفتن، مثل اینکه ما در جوامع خود و در حوزه نظر، نباید پایمان را از گلیممان درازتر کنیم؛ چراکه از سوی دیگر و در نهایت، نظراتمان تنها زمانی در جوامع پیشرفته‌تر خریداری خواهند داشت که نقش «فروودستی» خود را بپذیریم و به کل در مدار و تحت تسلط آنان قرار گرفته و حرکت کنیم (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۱۲۴).

1- Antonio Gramsci

2- Sigmund Freud

## ۲. ادبیات پژوهش

### ۲-۱. جمعیت

واژه جمعیت در لغت به معنی تمام افرادی است که در یک ناحیه جغرافیایی اعم از شهر یا روستا زندگی می‌کنند. در جمعیت‌شناسی، تمامی یا بخشی از ساکنان یک ناحیه را جمعیت می‌گویند (تقوی، ۱۳۹۵: ۳)، در اصطلاح به کلیه کسانی که به طور مستمر در یک واحد جغرافیایی (کشور، استان، شهرستان، شهر یا روستا) به صورت خانوار و خانواده زندگی می‌کنند، جمعیت گفته می‌شود. بدین ترتیب، جمعیت‌های ویژه‌ای که برای منظوری خاص، در زمانی مشخص و مکانی معین دورهم گرد آیند (همان).

### ۲-۲. جمعیت در اسلام

در مطالعه تاریخ جمعیت‌شناسی، همه، ادیان الهی به ویژه دین مبین اسلام را طرفدار افزایش جمعیت و مشوق فرزندآوری زیاد قلمداد می‌کنند (علی‌ئی، ۱۳۸۴: ۱۴۴). کثرت آیات قرآن در این زمینه قابل توجه است. به عنوان نمونه در آیه ۱۲ سوره مبارکه نوح فرزندان متعدد همانند اموال زیاد، موجب اقتدار فرد و جامعه معرفی شده است. از سویی دیگر علما و فقهای شیعه در زمینه نگاه به موضوع جمعیت، کنترل موالید، و کمیت تعداد فرزندان به دو دسته تقسیم می‌شوند. ۱- گروهی که اسلام را مخالف با کنترل موالید و موافق با ازدیاد جمعیت و نفوس می‌دانند. ۲- گروهی که معتقدند اسلام علاوه بر تاکید نسبت به تکثیر نسل، جواز کنترل موالید و جلوگیری از آن را در موارد خاص صادر کرده است (مطالعه گروهی، ۱۳۹۷).

### ۲-۳. جایگاه جمعیت در منظومه فکری امام خمینی (ره)

بررسی دیدگاه‌های جمعیتی امام خمینی (ره) نشان می‌دهد در مبحث ازدواج، نگاه ایشان به امر مقدس ازدواج، مثبت و برگرفته از مبانی قرآنی، احادیث و روایات معصومین (ع) است که در آن، شریعت اسلامی، مؤمنان را به ازدواج و تکثیر جمعیت فراخوانده است. در بحث رشد جمعیت حضرت امام (ره) افزایش جمعیت را نه تنها عامل مشکلات اقتصادی و غیر اقتصادی نمی‌دانند، بلکه جلوگیری از تکثیر نسل و بارداری را مخالف فطرت انسانی و شریعت اسلامی دانسته، آن را شرعاً جایز نمی‌دانند. ایشان همچنین به منظور مقابله با سیاست‌های استعماری در زمینه کاهش جمعیت، جلوگیری از پیشرفت و تحدید نسل را خلاف مصالح اجتماعی و سیاسی مسلمانان می‌دانند (جمشیدی‌ها و همکاران، ۱۳۹۴).

### ۲-۴. جایگاه جمعیت در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

مجموعه سخنرانی‌های مقام معظم رهبری بین سال‌های ۱۳۶۸ تاکنون گویای جایگاه مهم جمعیت در سازه اجتماع نظام اسلامی است. از فحوای کلام معظم له رابطه منطقی جمعیت با امنیت ملی و اقتدار دریافت می‌شود. کلید واژه‌هایی که ایشان در سخنان مختلف به آن اشاره کرده‌اند؛ از مصادیق و شاخص‌های پربار و قابل استفاده در نظریات مختلف امنیت ملی و اقتدار

محسوب می‌شوند. بررسی مواضع و دیدگاه‌ها و سخنرانی‌های ایشان در موضوع جمعیت در سه حوزه زیر قابل بیان است:

الف- تایید افزایش رشد جمعیت؛

ب - اثرات مثبت جمعیت زیاد و جوان؛

ج- اثرات منفی جمعیت کم.

به عبارت دیگر ایشان موضوع کاهش رشد جمعیت را به عنوان یکی از مسائل اساسی برای کشور دانسته و برای آینده کشور احساس خطر دارند. معظم له با برشمردن مصادیق عینی از خطرات کاهش رشد جمعیت و به تبع آن معضل پیری جمعیت، این عامل (جمعیت) را یکی از ابزارهای قدرت برای یک نظام سیاسی بر شمرده و جمعیت را ستون اصلی اقتدار محسوب کرده‌اند (مطالعه گروهی، ۱۳۹۷).

### ۳. چالش سالخوردگی جمعیت

سالخوردگی جمعیت به دلیل اثرات بسیار عمیقی که بر ژئوپلیتیک کشورهای توسعه یافته می‌گذارد، به اشکال مختلفی توانمندی این ممالک را برای حفظ امنیت ملی و جهانی خود به چالش خواهد کشید. پیامدهای سالخوردگی جهان را، می‌توان به طور مفید و خلاصه به سه گروه عمده تقسیم کرد. نخستین اثر این روند، روی ابعاد نسبی جمعیت هر کشور طی دهه‌های آینده است. کاهش زاد و ولد در نتیجه سالخوردگی جمعیت، به کاهش شدید «رشد جمعیت» در آینده و در موارد بسیاری به کاهش آشکار خود جمعیت جامعه حتی جمعیت افراد غیر مسن منتهی خواهد شد. میزان جمعیت یک مملکت، به خودی خود همواره به عنوان شاخص مهمی برای قدرت ژئوپلیتیک آن مملکت در نظر گرفته می‌شده است، شاخصی که نشان از شمار بالقوه نیروهای مسلح یک کشور، توان آن کشور برای اشغال قلمروهای دیگر، ابعاد اقتصاد آن و «بازدهی به نسبت مقیاس» دارد. دومین تاثیر سالخوردگی جمعیت، خود را در ساختار و عملکرد اقتصادی جامعه آن نشان می‌دهد. سوم تاثیر سالخوردگی جمعیت بر روحیه اجتماعی است. این بحث کمتر از سایر اثرات سالخوردگی جامعه، مورد بررسی قرار گرفته است، در حالیکه شاید مهمترین تاثیر، سالخوردگی جمعیت باشد، ذهنیت سنین بالاتر، چگونه بر میزان ریسک‌پذیری، افق زمانی فراروی افراد و حال و هوای کلی فرهنگ جامعه تاثیر می‌گذارد؟ ساختار در حال تغییر خانواده، چطور بر شخصیت افراد و برای اعمال برای کمک به دیگران و خدمت به جامعه موثر خواهد بود؟ (جکسون و هو، ۱۳۹۹: ۲۲۶).

### ۳-۱. جمعیت و قدرت

کمیت و کیفیت جمعیت اگر چه تأثیری در شکل‌گیری دولت ندارد، اما نقش تعیین‌کننده‌ای در قدرت و استحکام ملی آن دارد. جمعیت به معنای نیرو و منابع انسانی یک عنصر زیربنایی در قدرت ملی هر کشور است. کمیت و تعداد جمعیت قوام بخش قدرت ملی است. به گونه‌ای که برای اینکه کشوری یک قدرت بزرگ باشد یا به این جایگاه دست یابد، باید از جمعیت کافی

برخوردار باشد. اما با وجود این واقعیت انکار ناپذیر، کمیت جمعیت به تنهایی برای قدرتمند بودن کفایت نمی‌کند. از این رو، جمعیت برای قدرت بخشی به یک دولت باید علاوه بر کمیت از کیفیت بالا نیز برخوردار باشد. یعنی نیروی انسانی توسعه یافته، ماهر و با سطح آموزش عالی. به گونه‌ای که تعداد جمعیت توسعه نیافته و غیر کیفی بیش از آنکه منبع قدرت باشد، خود عامل ضعف ملی است. جمعیت توسعه یافته منبع نیروی انسانی است، که سهم بسزایی در تکوین قدرت نظامی و اقتصادی دارد. برای نمونه، جمعیت انبوه نقش بی واسطه‌ای در کمیت نیروهای نظامی کشورها دارد. همان گونه که جمعیت زیاد تأمین کننده نیروی کار ارزان است که زمینه‌ساز رشد و توسعه قدرت ملی را نشان می‌دهد (مورگنتا، ۱۳۸۴: ۲۲۷-۲۲۱). ارتباط بین ابعاد جمعیت با قدرت و اعتبار کشورها، در طول تاریخ مورد بررسی قرار گرفته و بحثی شناخته شده است. در جهان باستان، این ارتباط امری بدیهی و مسلم می‌نمود. اهمیت ابعاد جمعیت در تعیین موقعیت ژئوپلیتیک یک کشور، همچنین موضوعی فراگیر در آثار کلاسیک و ادبیات امنیت ملی در عصر کنونی است؛ گرچه نمی‌توان یک کشور را به صرف داشتن جمعیت بیشتر، متمدن تر دانست.

### ۳-۲. جایگاه جمعیت در امنیت و اقتدار ملی

اصولاً قدرت ملی متأثر از جمعیت است. چه از لحاظ کمی و چه از لحاظ کیفی ولی امروز مسئله کیفیت نقش اساسی را بازی می‌کند. چنانچه در مباحث ژئوپلیتیک به این نکته اشاره داریم که در بین عوامل موثر در تفکرات ژئوپلیتیک، مهمترین عامل انسان است. آن هم انسان کیفی که از مهارت عینی و ذهنی برخوردار باشد. البته ما نمی‌خواهیم به طور کلی جمعیت را از لحاظ کمی نفی نماییم. بلکه نکته مهم آهنگ رشد جمعیت است که بیانگر قدرت ملی است (عزتی، ۱۳۹۴: ۲۷). جمعیت به عنوان یکی از مولفه‌های اساسی قدرت و اقتدار ملی ارتباط عمیقی با امنیت ملی و واحدهای سیاسی دارد و امروزه کشورهای مختلف در دنیا با ترسیم سیاست‌های افزایش جمعیت به دنبال افزایش و رشد مناسب جمعیت خود می‌باشند و نظریه‌های جمعیتی فراوانی در این خصوص در میان جامعه‌شناسان پدیدارگشته است که از آن جمله می‌توان به نظریه‌های مطرح شده در ادیان الهی به ویژه در اسلام اشاره کرد؛ که همگی بر ازدیاد نسل و فرزندآوری مهر تأیید می‌زنند و آن را در ارتباط مستقیم با اقتدار دین و پیروان آن می‌دانند. این که چه حجم از جمعیت، با چه ساختار و توزیع سنی، جنسی، پراکندگی و کیفیت اقتدارآور است؛ به لحاظ نظری، جمعیتی می‌تواند اقتدارآور و پویا باشد که حداقل ویژگی‌های زیر را داشته باشد:

الف- دارای ساخت سنی جوان؛

ب- دارای میزان باروری مناسب و پویا (دارای حداقل نرخ جانشینی)؛

ج- نیروی انسانی ماهر و متخصص مورد نیاز (علیانی، ۱۳۹۴: ۸۹).

#### ۴. عملیات روانی

عملیات روانی، عبارتست از عملیات‌های برنامه‌ریزی شده برای ارسال اطلاعات و اخبار گزینش شده به مخاطبان به منظور تأثیر بر هیجانات، انگیزه‌ها، شیوه استدلال و در نهایت رفتار دولت‌ها، سازمان‌ها، گروه‌ها و افراد آماج. هدف اصلی عملیات روانی، تغییر یا تقویت نگرش‌ها و رفتار آماج در راستای اهداف و مقاصد کارگزاران عملیات روانی است. (الیاسی، ۱۳۸۵) اصول عملیات روانی را چنین تعریف می‌کند «تهیه یک پیام موفق براساس آنچه که واقعیت پنداشته می‌شود، انتخاب و تهیه پیامی که موجب شکل‌گیری برداشت مثبت در مخاطبان آماج می‌شود و تلفیق پیام عملیات روانی در برنامه سیاسی کلانی که بخشی از آن تلقی می‌شود. عده‌ای هم اعتقاد دارند که اصطلاح عملیات روانی، همان واژه جنگ روانی و جنگ روانی نیز همان واژه تبلیغات است و این تبدیل اصطلاحات ارزش افزوده‌ای را به دنبال ندارد (همان). یکی از فرماندهان نیروی دریایی ایالات متحده، استدلال کرد که سه تحول مهم جاری، موجب افزایش کارایی و تأثیرگذاری عملیات روانی شده است: نخست، فناوری‌های اطلاعاتی همانند شبکه‌ها و وب سایت‌ها؛ دوم، انفجار جهانی رسانه‌های جمعی، همچون تلویزیون و رادیو؛ سوم، پیشرفت‌ها در پژوهش علوم اجتماعی مرتبط با رفتار انسان (همان). به عبارت دیگر عملیات روانی، مجموعه اقداماتی است، که با استفاده از رسانه‌ها، تبلیغات، ارتباطات و همچنین با بهره‌گیری از دانش روان‌شناسی، به منظور تحت تأثیر قرار دادن عقاید، باورها، ایمان‌ها، احساسات و هیجانات و متعاقباً تغییر رفتارها و الگوهای رفتاری می‌باشد. نکته اساسی که در مورد عملیات روانی وجود دارد، این است که از آنجایی که احساسات و هیجانات و روان انسان را هدف و تحت تأثیر قرار می‌دهد، براساس دانش روان‌شناسی این نوع تغییرات، تغییرات پایدار خواهد بود. اقداماتی که روی احساسات انجام شود، احساسات و هیجانات افراد را درگیر کند، آن احساسات و هیجانات عموماً پایدارتر است از آن چیزی که در جنگ‌شناختی روی ذهن و افکار صورت می‌گیرد. بنابراین اگر این معنا را، در عملیات روانی دخیل کنیم، که احساسات انسان‌ها را، عواطف انسان‌ها را درگیر می‌کند، در آن صورت باید به این نکته توجه داشت که چنین تغییراتی، تغییرات پایدار خواهد بود و از بین بردن آنها و کاهش آنها به سادگی صورت نخواهد گرفت، برای این‌که از جنس آگاهی نیست (باقری، ۱۴۰۱). از سوی دیگر، شیوه‌های سلطه و نفوذ توسط قدرت‌های بزرگ نیز دستخوش تغییرات اساسی شده و تلاش برای تحمیل اراده از طریق روش‌های نرم افزارانه و با بهره‌گیری از فنون عملیات روانی، در دستور کار دولت‌ها قرار گرفته است. در مجموع می‌توان مهمترین الگوهای رفتار عملیات روانی در حوزه رسانه‌ای را به شرح ذیل معرفی کرد:

#### ۴-۱. برجسته‌سازی

بنیاد و اساس برجسته‌سازی را این اصل شکل می‌دهد که رسانه‌ها با ارائه خبرها، موضوعاتی را که عامه درباره آن فکر می‌کنند، تعیین می‌کنند. در این الگو روش‌های مبالغه و خشونت‌گرایی حذف شده است، زیرا رسانه‌ها با استفاده از روش مبالغه، توان و قدرتمندی کشور خود را بزرگ می‌کنند و با مبالغه در انعکاس ضعف دشمن، باعث می‌شوند مخاطبان، موضوع را مهم بدانند و راجع به آن فکر کنند (افتخاری و ذوالفقاری، ۱۳۹۳: ۸۶).

#### ۴-۲. اقناع

اقناع فرایندی ارتباطی است که هدف آن نفوذ در گیرنده پیام است، بدین معنی که یک پیام تریبی؛ نظر یا رفتاری به شکلی داوطلبانه به گیرنده ارائه می‌دهد و انتظار می‌رود این پیام در مخاطب یا گیرنده پیام موثر واقع شود. به تعبیر دیگر، اقناع فرایندی است که از خلال آن می‌کوشیم تا نگرش دیگران را تغییر دهیم و به عبارتی کوشش برای تغییر نگرش مخاطب است (همان).

#### ۴-۳. تصویرسازی

بسیاری از فعل و انفعالات امنیتی ابتدا درحوزه ادراکات موجودیت می‌یابد. در واقع تهدید چیزی نیست جز مخاطره‌ای که در نسبت بین (حداقل) دو تصویر موضوعیت می‌یابد و سپس مبنای عمل در مناسبات عینی قرار می‌گیرد (افتخاری و نصری، ۱۳۸۳: ۵۶). براین اساس آنچه در عینیت مشاهده می‌شود، فاقد اصالت است و این تصویرها هستند که اهمیت دارند و طی فرایندی در عینیات تجلی می‌یابند. به این ترتیب، تصاویر نقش تعیین کننده‌ای در رفتار ایفا می‌کنند. درواقع، تصویرسازی‌ها چه از نوع مثبت یا منفی، نگرش‌ها را دستخوش تحول می‌کنند و با تغییر نگرش، رفتارها نیز متناسب با آن شکل خواهند گرفت (افتخاری و ذوالفقاری، ۱۳۹۳: ۸۹).

#### ۵. عملیات روانی در حوزه جمعیت

عملیات روانی مجموعه اقداماتی است که هدف آن تأثیرگذاری بر ذهن افراد است. عملیات روانی بخشی از جنگ نرم می‌باشد. در واقع عملیات روانی به عنوان بخشی از جنگ نرم در دراز مدت ذهن افراد را مورد آماج قرار می‌دهد. حال چنانچه بخواهیم تعریف دقیق‌تر و جامع‌تری از عملیات روانی در بخش جمعیت داشته باشیم، باید بگوییم هر نوع فعالیت و عملکردی که در قالب تصویر، فیلم، انیمیشن با هدف تأثیرگذاری بر جامعه مخاطب تولید شده باشد و بتواند ذهنیت جامعه مخاطب را نسبت به فرزندآوری مخدوش کند، عملیات روانی در حوزه جمعیت گفته می‌شود (پژهان، ۱۴۰۱). از سوی دیگر، اساساً از ابتدا که طرح کاهش فرزندآوری، در سیاست‌های نظام قرار گرفت، آن چیزی که موجب تأثیر کاهش فرزندآوری و کاهش تعداد فرزندان شد، تبلیغات بسیار گسترده‌ای بود، که بر مبنای آن سیاست انجام می‌شد. این تبلیغات، به یک معنایی خود، یک عملیات روانی توسط مجموعه داخلی محسوب می‌شد. بنابراین جمعیت

ایران سخت تحت تأثیر همان تبلیغات روانی قرار گرفتند و اقناع شدند که فرزند کمتر بهتر است و زندگی بهتری می‌توان تشکیل داد، اما بعد از آن به نظر می‌رسد سیاست‌های تبلیغاتی دشمن و بیگانگان را نمی‌توان نادیده گرفت و از سوی دیگر از مطلق‌انگاری در خصوص تأثیر عملیات روانی بر روی کاهش رشد جمعیت نیز باید پرهیز گردد. به هر حال نمونه‌هایی از تکنیک‌هایی که در این خصوص در دهه‌های اخیر رخ داده است، بدین گونه می‌توان اشاره نمود: ترغیب و تشویق فردگرایی در کشور، اگرچه زمینه‌های فردگرایی به تناسب افزایش شهرنشینی و از تبعات شهرنشینی مدرن هست، اما عملیات روانی در این خصوص بی‌تأثیر نبوده است. تبلیغات در خصوص زندگی مجردی از سوی شبکه‌های مجازی و قبل از آن ماهواره‌ای که ملموس و مشهود است. از جمله اقدامات و القانات و تکنیک‌های دیگر تقبیح ازدواج‌ها در سنین پایین است، به صورتی که هم اکنون، بسیاری از جوانان بین سنین ۱۸ تا ۳۰ سال، احساس می‌کنند که ازدواج زود هنگام است و معمولاً وقتی به سن بالای سی سال می‌رسند، یکسری عوارضی خاص روانی خودش را دارد و موجب کاهش رغبت به ازدواج می‌شود. مورد دیگر، موفق نشان دادن کسانی هست که دارای فرزند کمتر هستند. بسیار اتفاق افتاده است، که شبکه‌های ماهواره‌ای ضد انقلاب اسلامی، سیاست‌ها و برنامه‌های حساب‌شده‌ای را تبلیغ می‌کنند. این موضوع، هم در بین جوانان و هم خانواده‌ها جا افتاده است، که هر چه فرزند کمتر باشد، نشانه پیشرفت، هم موقعیت و هم موفقیت آنها در زندگی خواهد بود و برعکس، بدبخت نشان دادن خانواده‌هایی که پر جمعیت هستند. این قدر این موضوع مطرح شد، که جا افتاد، فرزند زیاد یعنی بدبخت شدن، یا مورد دیگر، بحث بهانه‌سازی مشکل تربیت فرزندان است، که به وفور این بحث مطرح است. اکثر جوانان وقتی صحبت می‌شود، این القانات در آنها جا افتاده است. فضای اجتماعی و فرهنگی جامعه را به گونه‌ای ترسیم می‌کنند، که فرزند زیاد در چنین جامعه‌ای، به بزه‌کار، تبدیل می‌شود. مورد دیگر، مغالطه بین فقر و فرزند زیاد است. شبکه‌های اجتماعی و خصوصاً شبکه‌های ماهواره‌ای من و تو و بی‌بی‌سی، این‌گونه القا کرده‌اند که کسانی که فرزند زیاد دارند، عموماً دچار فقر هستند و یا مغالطه بین فرزند زیاد و افزایش بزه‌کاری که از طریق این شبکه‌ها دشمن دنبال می‌شود. (باقری، ۱۴۰۱). مورد دیگر، امروزی نشان دادن کسانی است، که فرزند ندارند، کسانی که مجردند و کسانی که کمتر فرزند دارند. این‌گونه القا کرده‌اند که اگر فرزند داشته باشند، به رؤیاهایشان نمی‌رسند، خصوصاً در مورد زنان این خیلی اتفاق می‌افتد. مطرح است، فرزندآوری زنان مانع از پیشرفت‌های اجتماعی آنها خواهد شد و در این خصوص بسیار، بسیار تبلیغات روانی و عملیات روانی صورت گرفته است، به‌ویژه از ناحیه فمینیست‌ها، که آنها را در دستور کار خودشان قرار داده‌اند. یا این‌که فرزندآوری باعث از بین رفتن زیبایی‌های بدن و ریخت آنها خواهد شد، یا این‌که به کاهش عمر آنها منجر خواهد شد، یا بعضی‌ها اساساً این‌گونه وانمود کردند که فرزندآوری اساساً جنایت هست، یک حیوان‌خانگی داشته باشید، از فرزند بهتر است، دچار جنایت نمی‌شوید، از این حیث که فرزند بیاورید و این فرزند در دنیای وانفسا،

گرفتاری‌های متعدد داشته باشد، عاقبت او مشخص نیست. ترویج ازدواج با هم‌جنس یا ازدواج‌های همباشی، ازدواج‌های سفید این‌ها القائات دیگری هستند که دنبال شده است، ترویج طلاق‌های عاطفی و ایجاد گسست روابط زناشویی و عاطفی، مهمتر از همه این‌ها ضد ارزش کردن فرزندآوری یا ضد ارزش کردن داشتن فرزند زیاد است. به عبارت دیگر، خلال این چند دهه به مرور به ذهن‌ها این موارد، القاء شد و یکسری زمینه‌های اجتماعی دیگری هم وجود داشت که توانست آنها را اثرپذیرتر بکند، و زمینه پذیرش این القائات را هم افزایش بدهد. از جمله مغالطه تعارض بین ازدواج و ادامه تحصیل، مغالطه ازدواج و فرزندآوری با اشتغال، این‌ها نکاتی هستند که دشمن دنبال می‌کند و عملیات روانی به صورت برنامه‌ریزی شده انجام شده است (همان).

### ۶. روش تحقیق

راهبرد پژوهشی در پژوهش حاضر ترکیبی است. همانگونه که از عنوان پژوهش روش‌های ترکیبی بر می‌آید، این روش، روش‌های کمی و کیفی را ترکیب می‌کند. روش‌های ترکیبی برای اهداف متنوعی از جمله تکمیل کننده روش‌های دیگر، اعتبارسنجی چند وجهی یا صرفاً گردآوری اطلاعات بیشتر درباره یک موضوع خاص مورد استفاده قرار گرفته است. پژوهش مورد نظر از نقطه نظر راهبرد تحقیقاتی، آمیخته است. ضمناً از آنجا که نقش عملیات روانی در حوزه جمعیت و تأثیر آن برای امنیت ملی است، از نقطه نظر هدف توصیفی است. ویژگی‌های جامعه آماری عبارت است از: (۱) از استادان و پژوهشگران صاحب نظر در رشته‌های امنیت ملی عملیات روانی در حوزه جمعیت در سطح دانشگاه‌های دولتی سطح شهر تهران باشند؛ (۲) دارای تالیف مقاله با پژوهش کاربردی پیرامون مسائل امنیت ملی باشند؛ (۳) شناخت نسبی و مناسبی نسبت به تحولات جمعیتی و امنیت ملی داشته باشند؛ (۴) دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر باشد. با توجه به این ویژگی‌ها، جامعه آماری اولیه این پژوهش، ۳۷ نفر برآورد شده است. تعداد اعضای نمونه آماری براساس داده‌های جدول کرجسی و مورگان ۱۵ نفر است. روش نمونه‌گیری در این پژوهش، نمونه‌گیری تصادفی و روش جمع‌آوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و میدانی است. در بخش کتابخانه‌ای استنادی، از جدیدترین و با کیفیت‌ترین متون و تحقیقات اندیشمندان استفاده شده است. نتایج حاصل از مصاحبه پژوهش و بهره‌گیری از مبانی نظری تحقیق، منجر به شناسایی ۷ شاخص شده است. به منظور اولویت‌بندی، پژوهش وارد مرحله کمی شده است. برای تعیین روایی محتوایی پرسشنامه ابتدا نظر متخصصان و استادان صاحب نظر، جمع‌آوری و پس از انجام اصلاحات لازم، پرسشنامه تدوین شده است. برای سنجش اعتبار پرسشنامه از یک گروه ۱۵ نفری به طور آزمایشی استفاده شده و ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه (اعتبار پرسشنامه) ۰/۸۵ به دست آمد. برای تحلیل داده‌های پژوهش از آزمون آماری تحلیل واریانس فریدمن استفاده شده است.

## ۶. یافته‌های پژوهش

## نتایج تحلیل پرسشنامه

متغیرها	استاندارد ارور میانگین	مد	واریانس	رنج	بیشترین مقدار	کمترین مقدار	میانگین	مجموع
تأثیر عملیات روانی در ایران چقدر است؟	۰.۱۳۹	۴	۰.۲۶۹	۱	۵	۴	۴/۵۰	۶۳
تأثیر عملیات روانی در حوزه جمعیت چقدر است؟	۰.۲۵۱	۴	۰.۸۷۹	۳	۵	۲	۳/۵۷	۵۰
تأثیر عملیات روانی در حوزه خانواده چقدر است؟	۰.۳۰۴	۴	۱/۲۹۷	۳	۵	۲	۳/۷۱	۵۲
تأثیر عملیات روانی در کاهش فرزند آوری چقدر است؟	۰.۲۶۹	۴	۱/۰۱۶	۳	۵	۲	۳/۶۴	۵۱
تأثیر عملیات روانی در راستای تحریک دیدگاه‌های فمینیستی در ایران چقدر است؟	۰.۱۷۱	۴	۰.۴۲۳	۲	۴	۲	۳/۵۰	۴۹
بحث عملیات روانی در تغییرات جسمی چقدر است؟	۰.۲۲۱	۴	۰.۶۸۷	۳	۵	۲	۴/۰۷	۵۷
تأثیر عملیات روانی در تشویق جوانان به مهاجرت چقدر است؟	۰.۱۹۴	۳	۰.۵۲۷	۲	۵	۳	۳/۷۱	۵۲
تأثیر آگاه‌سازی و هوشمندسازی مدیران جهت مقابله با عملیات روانی در حوزه جمعیت به چه میزان است؟	۰.۲۶۱	۴	۰.۹۵۱	۳	۵	۲	۳/۷۹	۵۳
تأثیر آگاه‌سازی و هوشمندسازی مردم جهت مقابله با عملیات روانی در حوزه جمعیت به چه میزان است؟	۰.۱۹۴	۳	۰.۵۲۷	۲	۵	۳	۳/۷۱	۵۲
نقش سواد رسانه‌ای برای مقابله با عملیات روانی چقدر است؟	۰.۱۷۳	۵	۰.۴۱۸	۲	۵	۳	۴/۴۳	۶۲
نقش رصد و پایش مستمر عملیات روانی دشمن در حوزه جمعیت برای مقابله چقدر است؟	۰.۱۹۵	۴	۰.۵۳۳	۲	۵	۳	۳/۹۳	۵۵
تأثیر استفاده از فناوری و تکنولوژی‌های موجود در عرصه مقابله با عملیات روانی در حوزه جمعیت چقدر است؟	۰.۱۸۷	۴	۰.۴۸۹	۳	۵	۲	۳/۷۹	۵۳
تأثیر اعتمادزایی در حوزه اعتماد به رسانه ملی در مقابله با عملیات روانی چقدر است؟	۰.۱۶۵	۴	۰.۳۷۹	۲	۵	۳	۳/۹۳	۵۵

با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده، نتایج حاصل از تحلیل آماری آزمون فریدمن به شرح زیر است:

## نتایج آزمون فریدمن (راهکارها)

میانگین	متغیرها
۳/۳۲	تأثیر آگاه‌سازی و هوشمندسازی مدیران جهت مقابله با عملیات روانی در حوزه جمعیت به چه میزان است؟
۳/۰۴	تأثیر آگاه‌سازی و هوشمندسازی مردم جهت مقابله با عملیات روانی در حوزه جمعیت به چه میزان است؟
۴/۵۷	نقش سواد رسانه‌ای برای مقابله با عملیات روانی چقدر است؟
۳/۳۹	نقش رصد و پایش مستمر عملیات روانی دشمن در حوزه جمعیت برای مقابله چقدر است؟
۳/۱۱	تأثیر استفاده از فناوری و تکنولوژی‌های موجود در عرصه مقابله با عملیات روانی در حوزه جمعیت چقدر است؟
۳/۵۷	تأثیر اعتمادزایی در حوزه اعتماد به رسانه ملی در مقابله با عملیات روانی چقدر است؟

Test Statistics<sup>a</sup>

N	14
Chi-Square	9.685
df	5
Asymp. Sig.	.085

## a. Friedman Test

شاخص‌های مورد انتظار در تحقیق، ناظر بر آن است که: بیشترین درصد جواب‌ها در تکرار با شاخص‌های موجود به کدام عناوین تعلق دارد؟ محصول برآمده از این بررسی در عنوان افزایش سواد رسانه‌ای و پس از آن سایر شاخص‌های مورد اشاره، طبق نمودار زیر متمرکز شده است.



علاوه بر آنکه عامل عملیات روانی مولفه‌ای تأثیرگذار بر کاهش رشد جمعیت در ایران بوده است؛ به ترتیب مهمترین راهکارهایی که نخبگان ایرانی در راستای سیاست‌گذاری باید پیش روی خود قرار دهند، عبارتند از: ارتقای سواد رسانه‌ای در میان عموم مردم، اعتمادزایی در حوزه اعتماد به رسانه ملی در میان عموم مخاطب جامعه ایرانی، رصد و پایش مستمر عملیات روانی دشمن در حوزه جمعیت، آگاه‌سازی و هوشمندسازی مدیران، استفاده از فناوری‌ها و تکنولوژی‌های موجود، آگاه‌سازی و هوشمندسازی مردم. سواد رسانه‌ای از جمله علوم و دانشی محسوب می‌شود که نیاز مبرم جامعه ایرانی است. یکی از ارکان ثابت نظام سلطه، علیه جمهوری اسلامی ایران از زمان استقرار خود، بهره‌گیری از سازوکارهای تبلیغاتی و نرم در راستای جنگ نرم علیه نظام جمهوری اسلامی ایران بوده است. سواد رسانه‌ای این امکان را به مخاطب ایرانی می‌دهد تا بتواند با تفکر هنرمندانه انتقادی محتوای رسانه‌ها را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد و به سادگی محتوای آنها را مورد پذیرش قرار ندهد. در حوزه عملیات روانی دشمن بر بخش جمعیت، یکی از مولفه‌های مهم تبلیغات فرهنگی است. کسی که مجهز به سلاح سواد رسانه‌ای است، به راحتی در مقابل تبلیغات دشمنان تسلیم نمی‌شود. اعتمادزایی به رسانه ملی نیز مولفه‌ای مهم محسوب می‌شود. عملکرد نظام رسانه‌ای جمهوری اسلامی ایران در حوزه ملی و بین‌المللی اعم از جمعی و غیر جمعی در کلیه ابعاد آن باید به گونه‌ای باشد که برای مخاطب اعتماد ایجاد کند. به هر میزان ضریب اعتماد به نظام رسانه‌ای افزایش یابد، مشروعیت نظام سیاسی نیز افزایش می‌یابد و در این صورت به راحتی می‌توان تبلیغات کافی در رسانه ملی برای افزایش رشد جمعیت انجام داد. نکته بعد اینکه، باید به این مسئله توجه کنیم که برای اینکه بتوانیم سیاست‌گذاری دقیق و مناسبی در راستای افزایش رشد جمعیت داشته باشیم، ابتدا باید تکنیک‌های تبلیغاتی دشمنان در حوزه عملیات روانی را شناسایی کنیم و سپس راهکارهای مقابله‌ای دقیق و متناسب با آن را تنظیم و تدوین کنیم. آگاه‌سازی و هوشمندسازی مدیران در خصوص مخاطرات کاهش رشد جمعیت برای دهه‌های آینده کشور نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است. این مسئله کاملاً امری بدیهی و مشخص می‌باشد که تا زمانی که مدیران ارشد و متولی مربوط در خصوص مخاطرات کاهش جمعیت آگاه نباشند، لزوماً و دقیقاً سیاست‌گذاری دقیق و مناسبی در این زمینه انجام نمی‌شود. امروز دشمنانی که از تاکتیک‌های عملیات روانی برای کاهش رشد جمعیت استفاده می‌کنند، به خوبی از شبکه‌های اجتماعی و فناوری‌های دیجیتال استفاده می‌کنند. این درحالی است که به خوبی می‌توان از همین فضا حداکثر بهره‌برداری را کرد و بتوان سیاست‌های تبلیغاتی و اعمالی خود را در بستر همین فضاهای اجتماعی اعمال کرد، لزوم بهره‌گیری از شبکه‌های دیجیتال، سیاست‌گذاری دقیق و آینده‌پژوهانه در خصوص شبکه‌های اجتماعی در محافل بروکراتیک بالادستی است. در انتها پیشنهاد می‌شود، سیاست‌گذاران مربوطه اقدامات ذیل را در جهت افزایش رشد جمعیت به کار گیرند؛

- آموزش مهمترین وسیله رسیدن به هدف برای کاهش عوارض روانی است. نیروهای مردمی باید قبل از جنگ و در زمان صلح آمادگی لازم را از طریق آموزش کسب کنند. در هنگام آموزش‌ها حتی المقدور باید واقعیت‌ها را در معرض دید مردم قرار داد. وقتی نیروها هنگام آموزش با حقیقت و ماهیت جنگ و دشمن و جنگ افزار دشمن روبه رو شدند، بهتر می‌توانند بر عملیات روانی دشمن در حوزه جمعیت آگاه شوند. لذا باید نظام رسانه‌ای کشور برای مقابله با روش‌ها و تاکتیک‌های دشمن برای کاهش رشد جمعیت و پیامدهای آن یک نقشه راه منسجم تدوین کند. آموزش و روش‌های رویارویی و مبارزه با شایعات و اخبار کذب و آموزش جلوگیری و نشر اکاذیب و اخبار جعلی به نیروها، این امکان را خواهد داد تا نیروها بتوانند عملیات روانی و واقعیت‌ها را از سوی دشمن تشخیص دهند.
- نظام رسانه‌ای در مجموع باید سیاست‌هایی را اتخاذ کند که ضریب امنیت سیاسی نظام جمهوری اسلامی افزایش یابد. برآیند سیاست‌های مصوب نظام رسانه‌ای باید در یک گزاره خلاصه شود و آن هم افزایش سطح اعتماد جامعه به حاکمیت و رسانه است. باید توجه داشت به هر میزان که ضریب اعتماد به نظام رسانه‌ای افزایش یابد، عملیات روانی دشمن در کاهش رشد جمعیت کاهش می‌یابد.
- به نظر می‌رسد قبل از هر نوع نظام سیاست‌گذاری در خصوص مقابله با عملیات روانی دشمن در حوزه جمعیت، ابتدا باید نسبت خودمان با جمعیت را مشخص کنیم. مسئولان مربوطه باید به خوبی بدانند چه میزان از جمعیت برای تحکیم پایه‌های قدرت ملی مناسب است و بر همین اساس یک نظام سیاست‌گذاری دقیق پایه‌ریزی کنند. در همین راستا پیشنهاد می‌شود، تا اندیشکده‌هایی که در زمینه حکمرانی فعالیت می‌کنند، به دقت این مسئله را مورد ارزیابی قرار دهند و نتیجه گزارشات خود را به مراکز بالا دستی ارائه دهند.
- برای مقابله می‌توانیم دو اقدام کلان را در نظر داشته باشیم. اقدامات سلبی و اقدامات ایجابی. اقدامات سلبی ناظر بر این هست که چگونه باید عملیات روانی دشمن را خنثی‌سازی کرد، آنها را دفع کرد و بی‌اعتبارسازی کرد. بنابراین در این راستا کاری که می‌شود کرد، در درجه اول، روایت‌های جعلی که از سوی این شبکه‌ها در عملیات روانی برای کاهش رشد جمعیت انجام می‌شود و با هنرمندی خاصی مطرح می‌شود، باید افشاسازی کرد. یکی دیگر از اقدامات سلبی، افشاسازی پایگاه‌هایی است که در واقع به دنبال تشویق کاهش فرزندآوری هستند. به عبارت دیگر نشان بدهیم، اقدامات آنها، اقدامات دشمنانه است و از پایگاه‌های دشمن، این اقدامات صورت می‌گیرد. مطرح نمودن تناقضات، در خنثی‌سازی آن در حوزه سلبی بسیار مهم است، طرح این مسئله که، شبکه‌های آمریکایی و اروپایی سیاست‌ها و حمایت‌های ویژه‌ای برای فرزندآوری در آن کشورها دنبال می‌نمایند، اما علیه جمهوری اسلامی ایران کاهش رشد جمعیت را تبلیغ می‌نمایند. چگونه فرزندآوری در کشور خودشان ارزش محسوب می‌شود، اما در ایران در

عملیات روانی تقبیح می‌شود. در حوزه ایجابی، اهتمام جدی در سیاست‌های حمایتی فرزندآوری، ازدواج و دغدغه‌های اقتصادی که جوانان برای ازدواج دارند به ویژه، آن بخش در عملیات روانی که در بخش اقتصادی انجام می‌شود. به نظر می‌رسد این موارد بسترهایی هستند، که می‌توانند خود به خود اهرم عملیات روانی دشمن را، از دست دشمن بگیرند. در عملیات روانی بخش قابل توجهی از اثربخشی‌اش، روی آسیب‌ها و اختلالاتی هست که در برنامه‌ها و سیاست‌های فرزندآوری در کشور وجود دارد. پس بنابراین هر چه آسیب‌ها و آفت‌هایی که در سیاست‌های فرزندآوری ما وجود دارد، اینها را برطرف کنیم، هر نوع موانع اقتصادی، فرهنگی و... اگر برداشته بشود، می‌تواند بهانه‌های بازیگران عملیات روانی را از دستشان خارج کند. بحث نقش جمعیت جوان در توسعه اقتصادی پایدار را می‌توان مطرح کرد و آن را مقایسه کرد با کشورهای دیگر که جمعیت جوان دارند، که چقدر جمعیت جوان نقش در توسعه اقتصادی این کشورها داشته‌اند. همچنین به لحاظ نظری از نظرات دانشمندان توسعه اقتصادی هم می‌شود، استفاده کرد.

- مقایسه نرخ افزایش جمعیتی کشورهای همسایه، در مقایسه با جمهوری اسلامی ایران و پیامدهای امنیتی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی آن، الان جمعیت عراق و سایر کشورهای منطقه به شدت در حال افزایش است. با این روند، در ده یا بیست سال آینده که کشور ما در مرحله سالخوردگی قرار می‌گیرد، اگر جمعیت همسایگان ما و نرخ مولید آنها افزایش بالایی داشته باشد، بدون تردید با توجه به مناقشات ارضی و سرزمینی با کشورهای همسایه، به نظر می‌رسد، جنگ‌های آینده جمهوری اسلامی ایران در حوزه ژئوپلیتیکی خواهد بود.
- یکی دیگر از مواردی که در خنثی‌سازی عملیات روانی و از سوی دیگر برای افزایش رشد جمعیت می‌شود انجام داد، شناسایی ظرفیت‌ها و مزیت‌های ایمانی مردم و استفاده از آنها برای ترغیب و تشویق به فرزندآوری است. همچنانکه رهبر معظم انقلاب فرمودند: از سرمایه ایمان، برای تولید عمل صالح استفاده شود. این تدبیر مبنای قرآنی و روایی دارد که می‌شود در حوزه جمعیت از آن بهره برد.
- در نهایت پیشنهاد می‌شود، تا کمیته‌ای مرکب از اساتید و نخبگان عملیات روانی و جمعیت در شورای عالی فضای مجازی تشکیل شود. این کمیته به طور تخصصی راهکارهای افزایش رشد جمعیت در فضای مجازی (تحکیم خانواده) و راهکارهای مقابله‌ای با عملیات روانی دشمن در حوزه جمعیت را مورد بررسی و کاوش علمی قرار دهد و نتیجه گزارش‌های خود را به مجامع اجرایی ارائه دهد.

## منابع:

- افتخاری، اصغر؛ ذوالفقاری، مهدی (۱۳۹۳). الگوی مدرن عملیات روانی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال بیست و یکم، شماره ۷۸، صص ۲۳۳-۲۰۱.
- افتخاری، اصغر؛ نصری، قدیر (۱۳۸۳). روش و نظریه در امنیت پژوهی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- لیاسی، محمد حسین (۱۳۸۵). عملیات روانی رسانه‌ای برای کنترل اذهان، فصلنامه پژوهش و سنجش، شماره ۳۴، صص ۲۴۹-۲۳۶.
- باقری، سیامک (۱۴۰۱) مصاحبه حضوری در خصوص نقش عملیات روانی در حوزه جمعیت، ۱۴۰۱/۴/۲۵.
- پژهان، علی (۱۴۰۱). مصاحبه حضوری در خصوص نقش عملیات روانی در حوزه جمعیت، ۱۴۰۱/۴/۲۵.
- جکسون، ریچارد؛ و هو، نیل (۱۳۹۹). جمعیت، قدرت و معیشت، ترجمه حمیدرضا خطیبی، تهران: انتشارات دنیای اقتصاد.
- جمشیدی‌ها، غلامرضا، نریمانی؛ سعید، عبدی، پیمان (۱۳۹۴). بررسی آرا و اندیشه‌های جمعیتی امام خمینی(ره) و مقام مقام معظم رهبری(مدظله العالی)، نشریه مهندسی امنیت فرهنگی، سال نهم شماره ۸۴، صص ۴۱-۳۰.
- خرمشاد، محمد باقر و همکاران (۱۳۹۸). متغیرهای جمعیتی موثر در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه علمی مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، دوره نهم، شماره ۳۶، صص ۷-۳۴.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۹۵). اصول و مبانی روابط بین‌الملل (۲)، تهران: سمت.
- عالم، عبدالرحمن (۱۳۹۲). بنیادهای علم سیاست، تهران: نشر نی.
- علیی، محمد ولی، (۱۳۸۴). تاثیر آموزه‌های فتاوی شیعه در رشد و کنترل جمعیت، فصلنامه شیعه شناسی، سال سوم، شماره ۱۲، صص ۱۷۴-۱۴۳.
- علیی، محمد ولی (۱۳۹۴). نقش جمعیت و سیاست‌های جمعیتی در استحکام ساخت درونی قدرت نظام جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه آفاق امنیت، سال هشتم، شماره ۲۸، صص ۱۳۴-۱۰۷.
- عزتی، عزت الله (۱۳۹۴). ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم، چاپ پنجم، تهران: سمت.
- عرب، هادی (۱۳۹۵). دیباچه‌ای برابعد سیاسی تغییرات جمعیتی، قم: موسسه آموزش و پژوهشی امام خمینی (ره).
- فرخیان، محمدرضا؛ عارفیان، عبدالحمید (۱۳۹۴). بررسی موانع افزایش جمعیت با تأکید بر آموزه‌های اسلام، دومین کنفرانس بین المللی پژوهش در علوم رفتاری و اجتماعی، تهران. قرآن کریم، سوره نوح آیه ۱۲ صفحه ۵۷۱.

- قوام، عبدالعلی (۱۳۹۴). *اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل*، تهران: سمت.
- مورگنتا، هانس جی (۱۳۸۴). *سیاست میان ملت‌ها*، ترجمه حمیرا مشیرزاده، تهران: مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- مطالعه گروهی (۱۳۹۷). *راهبردهای جمعیتی ج.ا.ا. در راستای تحکیم اقتدار و امنیت ملی*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- مشفق، محمود (۱۳۹۱). *تحولات جمعیتی، چالش‌های فرارو و لزوم تجدید نظر در سیاست‌های جمعیتی ایران*، تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه. مقام معظم رهبری، سخنرانی ۱۳۹۲/۲/۱۹.
- نیک جهان؛ شفیقه (۱۳۹۸). *جایگاه فرزندآوری در برنامه‌های شبکه ماهواره‌ای «من و تو»*، تهران: دین و رسانه وابسته به اداره کل پژوهش‌های اسلامی سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.